

[RECENSIE]

I. Meinen, *De Shoah in België*, Antwerpen, De Bezige Bij, 2011, 331 pp., ill., ISBN 9789085422839

Ruim een decennium geleden veroorzaakte Lieven Saerens nogal wat ophef met zijn baanbrekende publicatie *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*. Hierin beschreef hij onder meer hoe de jodenvervolging zich in Antwerpen voltrok. Tussen 2004 en 2007 onderzocht een werkgroep van het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) in welke mate de Belgische overheden betrokken waren bij de jodenvervolging. Het resultaat was een rapport dat verscheen als *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Onlangs werd hiervan een verkorte versie gepubliceerd door Anne Roekens. Maar het onderwerp blijft historici fascineren en tot onderzoek inspireren.

De Duitse historica Insa Meinen, verbonden aan de Carl von Ossietzky Universiteit in Oldenburg en correspondent bij het SOMA, verricht sinds jaren onderzoek naar de geschiedenis van de bezetting en van de vervolging van de Joden in België. Vorig jaar publiceerde zij hierover *De Shoah in België*. De auteur poogt in haar werk de jodenvervolging te bekijken en te verklaren vanuit een nieuwe reeks bronnen en andere invalshoeken. Ze gebruikt veel meer dan bij de andere, hierboven geciteerde onderzoeken, de Duitse bronnen, zowel van de SS-diensten als van het militaire bestuur.

Saerens wijst in zijn onderzoek op de speciale plaats die Antwerpen inneemt in deze kwestie. De stedelijke politie van de havenstad speelde immers een belangrijke rol bij de razzia's die de Antwerpse joden in de Mechelse Dossinkazerne en later in het vernietigingskamp van Auschwitz bracht. Het stadsbestuur, met op kop burgemeester Leo Delwaide, droeg hierin, steeds volgens Saerens, een grote verantwoordelijkheid. De kwestie komt opnieuw ter sprake in het SOMA-rapport en ook Meinen komt er in haar boek op terug. Zij nuanceert in belangrijke mate de stellingen van Saerens en van het SOMA-team. Het blijkt immers dat het militaire bestuur niet zo opgezet was met de houding van de meeste lokale besturen. De medewerking aan de anti-joodse maatregelen was

volgens de bezetters veel te laks, of zelfs ronduit onbestaande. De Brusselse burgemeesters, bijvoorbeeld, weigerden in mei 1942 de gele davidsterren uit te reiken. Later verzetten ze zich ook tegen de arrestaties. Hoewel in Antwerpen de situatie anders was, registreerde Meinen toch ook verzet binnen het politiekorps, in die mate zelfs dat de Duitsers dreigden politieagenten te gijzelen of in Breendonk op te sluiten. De auteur plaatst voorts vraagtekens bij Saerens' schatting dat in Antwerpen 65% van de joden werd gearresteerd, terwijl dit in Brussel 'slechts' 37% zou bedragen. Maar ook bij het interpreteren van deze cijfers wijst volgens haar het grote verschil in de verhoudingen niet noodzakelijk op een grotere bereidheid tot collaboratie in Antwerpen. Het feit dat de Antwerpse joden veel meer geconcentreerd in dezelfde wijken woonden, terwijl de Brusselse joden veel meer verspreid over de stad woonden, heeft volgens haar zeker bijgedragen tot het 'succes' van de arrestaties en de razzia's. Ze wijst tevens op het belang van de invloed van de Vereniging voor Joden in België (VJB) in Brussel.

In elk geval is Meinen ervan overtuigd dat het belang van de medewerking van de Belgische overheden aan de jodenvervolgving wordt overschat (p. 115). Heel wat joden werden immers opgepakt buiten de razzia's en buiten de georganiseerde acties om. Ze komt tot deze vaststelling bij het onderzoek van de rol van onder meer het Devisenschuttkommando en van de Duitse douanediens. Voorts heeft ze het over het militaire bestuur, waarbij ze constateert dat dit niet echt, zoals eerder werd aangenomen, een matigende rol speelde tegenover de meedogenloze SS-instanties. Wat betreft de vervolging van de joden zat de Militärverwaltung omzeggens op dezelfde golfengete als de Sipo-SD. De Feldgendarmarie en de Geheime Feldpolizei vervulden hun aandeel in het opjagen en oppakken van de joden.

Nieuw is ten slotte het onderzoek dat Meinen verricht naar de overlevingsstrategieën van de joden. Ze doet dit door een onderzoek van de samenstelling van het 21ste konvooi dat vanuit de Dossinkazerne naar Auschwitz vertrok. Uit de biografische studie van de gedeporteerden blijkt dat een aantal van hen verschillende ontsnappingspogingen achter de rug heeft. Het begrip 'ontsnappingspoging' wordt weliswaar breed gedetermineerd: het gaat om het vluchten uit een vorig transport, over onderduiken, over het bezit van valse papieren, over pogingen om naar het buitenland te ontkomen of over het weigeren om de gele davidster te dragen.

Geregeld komt ook de rol van de collaborerende bewegingen aan bod en Meinen besluit onder meer dat het geen twijfel lijdt "*dat de Duitse autoriteiten in aanzienlijke mate een beroep deden op lokale collaborateurs en informanten, onder wie leden van de antisemitische organisatie Volksverwerping, leden van de Vlaamse SS en leden van Rex*" (p. 243).

Met *De Shoah in België* voegt Insa Meinen nieuwe belangrijke gesprekstof toe aan de discussie over de jodenvervolgving in België. Vooral de

nieuwe bronnen en invalshoeken zijn m.i. van belang: het betreft hier dan ook veeleer een aanvulling en een nuancering van eerdere stellingnamen door o.m. Saerens en het SOMA-team.

[Frank Seberechts]
